

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindasvið

Den svenska folksagan

En analys av uppkomst och genrer

Ritgerð til B.A.-prófs

Hallfríður Guðmundsdóttir Beck

Máí 2009

Háskóli Íslands

Hugvísindasvið

Deild erlendra tungumála, bókmennta og málvísinda

Den svenska folksagan

En analys av uppkomst och genrer

Ritgerð til B.A.-prófs

Hallfríður Guðmundsdóttir Beck

Kt.: 031081-3439

Leiðbeinandi: Lars-Göran Johansson

Mái 2009

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Kapitel I <i>Den svenska folksagan</i>	3
1.1 Historisk och litterär bakgrund.....	3
1.2 Genrer.....	5
1.3 Isländska folksagor.....	6
1.4 Islänningasagan.....	9
Kapitel II <i>Undersagor</i>	13
2.1 Historisk och litterär bakgrund.....	13
2.2 Exempelanalys av några svenska sagor.....	13
2.3 Isländska versioner av undersagor.....	20
Kapitel III <i>Novellsagor</i>	22
3.1 Historisk och litterär bakgrund.....	22
3.2 Exempelanalys av några svenska sagor.....	22
3.3 Isländska versioner.....	26
Kapitel IV <i>Påverkan</i>	29
Avslutning.....	33
Litteraturförteckning.....	36

Inledning

En av anledningarna till den här uppsatsens ämnesval var att jag blev nyfiken på de folksagor som man upptecknat i Sverige – en litterär genre som jag också kommit i kontakt med på Island. Medan *islänningasagan* och *konstsagan* är relativt avgränsade och väldefinierade genrer så var det svårare att få ett grepp om *folksagan*. Därför tyckte jag det var intressant att, i den här uppsatsen, göra ett mer ingående studium av de svenska folksagorna – deras tradition och genrer.

Folksagor finns i stort sett i alla kulturer i världen och kan grovt sett beskrivas som en muntlig tradition där man i underhållningssyfte återger en episodisk berättelse på prosa som betraktas som fiktiv (uppdiktad) till skillnad från en folksägen som antas vara grundad på verkliga förhållanden. Folksagan är alltså aldrig bunden till någon bestämd plats eller namngiven person.

Man kan knappast tala om en specifik *svensk* folksagotradition, eftersom de flesta motiv är internationella. Med *den svenska folksagan* menas i den här uppsatsen ett hanterbart textmaterial som utgår från de insamlingar och publiceringar som gjorts i Sverige. Mina frågeställningar är följande: Vilka är de svenska folksagorna och hur har de uppkommit? Och vilka är deras genrespecifika drag? Vidare ställs frågan om man kan tala om en specifik svensk "särform" av folksaga i Sverige, en *ekotyp*, med drag som exempelvis skiljer de svenska sagorna från t.ex. slaviska eller keltiska motsvarigheter.

Eftersom den här undersökningen är skriven vid Islands universitet görs också en jämförelse med de folksagor som finns upptecknade på Island och de så kallade islänningasagorna. Med romantikens intresse för "folklig diktning" och muntlig tradition riktades först uppmärksamheten mot balladen som funnits sedan medeltiden.¹ Men det var först genom bröderna Jakob och Wilhelm Grimm med sina *Kinder- och Hausmärchen* år 1812-15 som intresset för folksagor väcktes i hela Europa.

I Sverige samlade Gunnar Olof Hyltén-Cavallius och George Stevens sagor och gav ut *Svenska folksagor och äfentyr* 1844-49. Den här samlingen, som utkommit i många

---

¹ Balladen har också kallats "folkvisa" vilket har missförståtts som att den skulle ha ett folkligt ursprung. Balladen är en kortare episk-lyrisk dikt som egentligen var avsedd för sång. Den kan definieras som medeltidens episka eller dramatiska, med lyriskt omkväde, visa för sång och dans. Se *Svenskt Litteraturllexikon*, "Ballad" (Lund 1970), s. 34-35.

upplagor, kan betraktas som den klassiska svenska sagoboken. Under 1900-talet har insamlandet av folksagor huvudsakligen bedrivits genom olika dialekt- och folklivsarkiv samt av Nordiska museet.

I dag är folksagan inte längre någon levande tradition, även om ett flertal sagor fortfarande är välkända. Det kan emellertid tilläggas att de korta enepisodiska genrerna som djursagan och skämtsagan har visat sig livskraftiga och återfinns i nya medier, exempelvis i skilda konstarter som tecknade serier och filmer.

Jag kommer att begränsa den här undersökningen till att behandla de två undergenrer som i allmänhet förknippas med folksagan, nämligen *undersagan* och *novellsagan*. De skiljer sig i huvudsak åt genom att novellsagens motiv är något mer realistiska än undersagens och inte i samma utsträckning sysslar med övernaturliga händelser och företeelser.

I kapitel ett tar jag upp den *svenska* folksagan och redogör för dess historiska och litterära bakgrund i Europa. Jag ger exempel på olika genrer och jämför dem med de olika typer av isländska folksagor som finns nedtecknade. Kapitlet avslutas med en översikt av islänningasagorna vilka skiljer sig väsentligt från folksagorna både i Sverige och på Island.

Kapitel två handlar om svenska undersagor, som ibland anses som de "egentliga" folksagorna. Jag redovisar deras bakgrund och gör några genreanalyser samt jämför dem med några isländska folksagor. I min analys visar jag på sagans stränga fokusering på en huvudperson och på hur intrigen följer en sträng schematisk ordning som utmärks bl. a av episodernas trefaldiga upprepning, händelsernas kronologiska följd samt sagans lyckliga slut.

De svenska novellsagorna behandlas i kapitel tre där jag genomför några exempelanalyser, enligt samma kriterier som min analys i kapitel två av undersagan, och lyfter fram några isländska versioner.

I det fjärde och sista kapitlet ska jag försöka visa på några saker som har påverkat sagorna genom tiderna och jämföra några sagor från Island och Sverige.

Kapitel I *Den svenska folksagan*

1.1 Historisk och litterär bakgrund

Folksaga är en typ av berättelse som spridits genom muntlig tradition och som återfinns i stort sett hos alla folkslag i hela världen. Folksagor börjar ofta med frasen „det var en gång...“, för att avstå från alla anspråk att beskriva sin samtid. En kortfattad beskrivning av begreppet kan man hitta i *Svenskt Litteraturllexikon*: "Folksaga är den form av muntlig tradition, som kan definieras såsom en i underhållningssyfte brukad, en- eller flerepisodisk prosaberättelse, vars innehåll av berättare och åhörare betraktas som osannolik eller diktad".²

Den folksagotradition som vi hittar i Sverige och i Island är typisk för de eurasiska högkulturerna där den europeiska sagan kännetecknas av en fast strukturerad form.

De äldsta samlingarna ur europeisk tradition med delvis folkligt ursprung finns publicerade redan på 1600-talet, dels Basiles *Pentamerone* från 1634 och den kanske mer kända Charles Perraults *Contes de ma mère l'oye* ("Gåsmors sagor") år 1697. Många av de mest kända sagorna, som Askungen, Törnrosa, Rödluvan, Mästerkatten i stövlar med flera, går tillbaka till Charles Perraults sagosamling.

Men insamlandet och publicerandet av folksagor startade först på allvar i och med bröderna Jakob och Wilhelm Grimm med sina *Kinder- och Hausmärchen* år 1812-14. En fördom från 1700-talet kunde man skönja i bröderna Grimms syn på sagorna nämligen att de vänder sig till barn. Den föreställningen kunde man först se hos Perrault som redigerade sina texter för en yngre publik.

I Sverige är pionjärbetet *Svenska Folksagor och Äfentyr* 1844-49 av Gunnar Olof Hyllén-Cavallius och George Stevens som utgav ett urval av sina samlingar. Andra efterföljare var Säve, Djurklou, Bondeson och Wigström. De hade fortsatt vad *Götiska Förbundet*,³ med författaren Erik Gustaf Geijer (1783-1847) påbörjat. De ville i

---

² *Svenskt Litteraturllexikon*, "Folksaga" (Lund 1970), s. 170-172.

³ *Götiska Förbundet* var ett litterärt sällskap i romantikens anda som stiftades i Stockholm 1811. Syftet var att uppliva "de Gamle Göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne". "Göticism" var beteckning på riktningar inom kulturlivet, främst litteraturen, i framför allt de skandinaviska länderna, som anknöt till

den tyska romantikens efterföljd dokumentera den muntliga berättartraditionen på den svenska landsbygden. Och de sökte efter den specifika "folksjäl" som man föreställde sig fanns i botten av varje nationalstat.

Från de nordiska länderna, vid samma tid, kan nämnas dansken Sven Grundtvik, norrman P C Asbjørnsen och Jørgen Moe vilka 1842 gav ut sina *Norske folkeeventyr* och Elias Lönnroth som gav ut det finska nationaleposet *Kalevala* 1835.⁴

Sett ur dagens perspektiv kan det konstateras att det inte fanns någon "folksjäl" – det fanns inget berättande som kunde sägas vara utpräglad *svenskt*. Dessa sagor är inte svenskare än att de samtliga har sina utländska motsvarigheter.⁵

Däremot kan man diskutera en viss *ekotypbildning*. Med muntlig tradition följer en mer eller mindre starkt framträdande variation. Det kan handla om tillfälliga berättargrepp eller en sådan enkel sak som glämska. Variationen behöver inte betyda så mycket om det är små och tillfälliga förändringar där sagans konstanta innehåll inte rubbas. Desto viktigare är en annan variation – då en saga isoleras inom ett speciellt kulturområde, undergår den där så småningom på grund av särskilda samhälleliga och geografiska förhållanden en annan utveckling än en saga inom andra områden. Då kan en särform, en *ekotyp*, uppstå. Och under vissa förhållanden kan utvecklingen i olika länder gå starkt isär så att man inte omedelbart ser samhörigheten utan kan uppfatta de olika ekotyperna som helt olika sagor.⁶

Och om vi går till Sverige så kan vi konstatera att då Hyllén-Cavallius gjorde sina uppteckningar 1840 fick de stoffet i stor del av personer från hela Sverige. När August Bondeson samlade in sagor i slutet av 1800-talet så begränsade han sig till framförallt Halland. Materialet fick han främst från backstusittare, daglänare och avdankade knektar. Samtida med Bondeson var den skånska författarinnan Eva Wigström som nedtecknade sagor i de sydsvenska landskapen, framför allt i Skåne.

---

nordisk forntid. Götiska förbundets möten fick en fornnordisk färg – deras möten kallades "stämmor" och medlemmarna i förbundet, "göterna", tog namn efter fornnordiska gestalter. Se *Svenskt litteraturllexikon*, "Göticism", "Götiska förbundet" (Lund 1970), 213-14.

⁴ *Svenska folksagor* [1959], i urval och med inledning av Jan-Öyvind Swahn, "Inledning" (Stockholm 1992), s. 5-14; *Svenskt Litteraturllexikon*, "Folksaga".

⁵ Se "Förord" av Kristoffer Leandoer i *Svenska folksagor* [1959], i urval av Jan-Öyvind Swahn (Stockholm 2008).

⁶ *Folkdikt och folketro*, red. A B Rooth (Stockholm 1978), s. 37f.

1.2 Genrer

När det talas om folksagor i Sverige delas de vanligen in i två kategorier eller genrer: *undersagor* och *novellsagor*. Den största skillnaden är att novellsagorna är mer realistiska än undersagorna och att de inte innehåller lika mycket av övernaturliga händelser. Men samtidigt är det inte så att novellsagan är helt verklighetsförankrad. Det viktiga är att berättelsen inte strider mot naturlagarna. Medan hjälten i novellsagan kan stå inför gåtan var det lilla barnet, som varit bortrövat, befinner sig eller fundera på var hennes hemliga födelsemärke finns så kan det i undersagan gå ut på att besegra det onda trollet genom någon magisk eller övernaturlig egenskap. I en undersaga kan jättar, troll och drakar förekomma, djur kan förvandlas till människor och vice versa, dvs. företeelser som är knutna till det fantastiska i en uppbyggd sagovärld.⁷

Ett barn som hör en undersaga uppfattar omedelbart vad som gäller för den här genren. Här återfinns förtrollning och övernaturliga väsen. En trygghet är att alla upprepningar sker i tretal och styrka, makt och skönhet är bara skenbara fördelar. Överlägsenhet straffar sig alltid – trohet lönar sig alltid. Även om folksagorna upptecknades och insamlades för 150-200 år sedan i ett helt annat samhälle så gäller fortfarande samma moral och värderingar idag.

Vi hittar också andra sagotyper än undersaga och novellsaga, exempelvis *Skämtsagor* där de populäraste motiven är att skämta med överheten - att låta den lille lura den store eller att driva med dummerjönsen. I genren *djursagor* är djur huvudpersoner men agerar som om de vore människor och ofta uppträder de som vänner eller älskande till de mänskliga hjältarna och hjältinnorna. I många fall är genregränserna flytande och andra kategorier kan vara: *Sagor om dumma jättar*, *Lögnssagor* och *Kedjesagor*⁸ jag återkommer till den här genrediskussionen i kapitel 2 och 3.

I det här sammanhanget kan också nämnas den så kallade *Konstsagan* som skiljer sig från folksagan. Konstsagan är en litterär fantasiberättelse som till skillnad från den muntligt traderade folksagan kan hänföras till en specifik författare. Konstsagan utnyttjar folksagans motiv men innehåller ofta en moraliserande tendens eller en

---

⁷ "Inledning", i *Svenska folksagor* (1992).

⁸ Ibid.

symbolik som är ovanlig i muntligt berättande. Kända konstsagoförfattare är H. C. Andersen, Topelius, Strindberg och Astrid Lindgren – för att nämna några.⁹

1.3 Isländska folksagor

I det här avsnittet vill jag ge en bild av de isländska folksagorna – deras innehåll och genrer. Om vi ser till världslitteraturen så är väl isländsk litteratur mest förknippad med islänningasagorna och nobelpristagaren Halldór Laxness romaner. Men också folksagorna och sägnerna på Island har mycket att berätta om de hårda villkor under vilka människorna levde. Och inte oväntat så har många av dem präglats av den kärva naturen och det hårda klimatet där naturfenomen och tolkningen av dem spelar en viktig roll.

Islands litterära tradition går tillbaka till medeltiden. Både i *Den yngre Eddan*, ca 1220, (också kallad *Snorres Edda*) och i *Den poetiska Eddan*, ca 800-1000, finns myter och motiv som också går att hitta i folksagorna. Och även i *Landnámabók*, som beskriver norrsmännens bosättning på Island under 800- och 900-talet, finns spår av äldre sagomotiv liksom i flera av de isländska sagorna. Det berättas exempelvis i *Gänge-Rolfs saga* om en alvkvinnas födelse som inte kunde föda sitt barn utan hjälp av en människa. Detta motiv finns också i *Sysslomansfrun på Burstafell*, som skrevs ner flera hundra år senare. Och i Snorri Sturlussons *Heimskringla* berättas det om fyra väsen som vaktade var sin fjärdedel av landet och hindrade den danske kungens utsände, som förvandlat sig till en val, att ta sig iland och förbereda en invasion. Det här motivet påminner om *Sæmundur den lärde blev präst på Oddi*.¹⁰

Den isländska miljön präglades av en stark tro på övernaturliga väsen och händelser. Och det är således en gammal tradition på Island att man låter övernaturliga varelser vara förankrade i den konkreta verkligheten i det vardagliga livet. Man talar om i vilken trakt och i vilket berg de underjordiska, alverna, däljer sig och lever i sin värld som en spegelbild av människornas. Åhörarna får veta när späken, trollkarlar och de fredläsa, som är huvudpersoner i många berättelser, levde och på vilka platser de

---

⁹ *Nationalencyklopedin, "Konstsaga", Band 11 (Stockholm 1993).*

¹⁰ "Förord" i *Sagor och sägner från Island*, Svensk översättning från isländska : Christina Engblom (Reykjavik 2007).

uppehåll sig. Medeltidens natur var full av levande, synliga och osynliga väsen som var del av livet och inte något som folk skrämdes mycket av. Det var mer så att om de lät dem vara i fred så lät de i sin tur männen vara ifred. I klipporna bodde alver, i fjällen troll och jättar och i vattnen havsfolk. Djuren kunde ha mänskliga drag som i berättelsen *Sälskinnet*.¹¹

De isländska folksagorna verkar indelas mer efter *vad* de handlar om än vad fallet är i Sverige. Både i *Þjóðsögur Jóns Árnasonar* och i *Íslenskar þjóðsögur* efter Ólaf Davíðsson ordnas berättelserna i ett tiotal grupper av folksagor och sägner.¹²

1. *Álfar* som handlar om älvor och huldufólk.¹³ Det är berättelser om folk som bor i stenar, backar och hålor/jordkular. Det berättas att innan Eva åt av den förbjudna frukten hade Adam och Eva barn och när de märkte att de alla var nakna gömde Eva barnen för Gud. Då sa Gud att de barn som är gömda för honom ska bli gömda för människorna. Och de barnen är de första älvorna och *Huldufólk*.

2. *Sæbúar og vatnabúar* som handlar om människor och djur med anknytning till vatten, exempelvis till hav, sjöar och älvar. Det finns mänskliga varelser som t.ex. sjöjungfrur och djur som sjökossor, *sækýr* på isländska.

3. *Draugasögur* som handlar om spöken - folk som efter död och begravning kommer tillbaka för att hämnas eller försöka bli av med något som hade hänt eller skulle ha hänt innan de dog. Andra berättelser beskriver hur någon med hjälp av magi agerar för att få en person att följa med honom eller betjäna honom.

4. *Galdrasögur og töfrabrögð* innehåller magi och trolleri. På Island som på andra håll i världen har det funnits en tro på att de finns människor som kan trolla fram onaturliga och magiska saker. Antingen är personen född med de krafterna eller så har han/hon kommit i kontakt med någon som har den här förmågan. Det kan handla om att se in i framtiden, att kunna använda mediciner med anknytning till naturen eller att kunna utnyttja övernaturliga krafter, som då kallas trolleri.

---

¹¹ Ibid.

¹² Se *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri*, Bindi I-VI, Safnað hefur Jón Árnason, Ný útgafa Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson, Bókaútgáfan prentsmiðjan Hólar HF (Reykjavík 1954-61); Ólafur Davíðsson, *Íslenskar þjóðsögur*, Bindi I-IV (Reykjavík 1978).

¹³ "Huldufolk" är en typ av naturväsen – en varelse, känd på Island som är lik älvorna och gömmer sig i stenar och grottor. Att vara *hulinn* betyder att vara gömd. Även kallad: "gömt folk" och "stenälvor". Se bl.a. "huldufolk" på www.paranormal.se.

5. *Náttúrusögur* är inte så olika de berättelser som har med magi att göra. Den som har de här krafterna känner ofta väl till naturen och de lagar som styr den. Också här finns det inslag av djur och odjur men samtidigt så har de här historierna någon "teori" som gör att de kan placeras in i en egen kategori.

6. *Helgisögur* är en genre som har med kyrkan att göra. Motiven kretsar kring krig mellan Gud och Djävulen, heliga män, Paradis och Helvete, Guds straff och vanlig vidskepelse.

7. *Viðburðarsögur* är en egen kategori.¹⁴ Men ärligt talat så kan ju alla berättelser kallas för detta eftersom de alla innehåller någon form av händelse. Men det specifika här är att det magiska eller onaturliga har försvunnit och lyser med sin frånvaro.

8. *Útilegumannasögur* handlar om fredlösa personer som står utanför samhället. Jón Árnason säger i sin bok att islänningar ofta varit duktiga på att berätta om skurkar och pirater ur det verkliga livet. På Island kunde man tidigare under historien bestraffas med att uteslutas ur gemenskapen i städer och byar och det enda sättet för en person var att ta sin tillflykt till skogar och grottor för att få skydd. De var *óalandi og óferjandi*,¹⁵ och vem som helst hade rätt att döda dem. Det fanns egentligen bara två saker som en dömd person kunde göra: att leva ute i naturen eller att fly till ett annat land. Därifrån kommer ordet *útileigumaður*, som på svenska kan översättas till att "ligga ute" eller att "leva lägerliv".

9. *Ævintýri* Vi kan säga att den här typen innehåller de äldsta av folksagorna här på Island. De flesta börjar med det välkända "Det var en gång ...", exempelvis: "Det var en kung och en drottning i sitt slott" eller "Det var en gammal man och kvinna på en gård". Och från citaten kan man fundera på om är fiktion eftersom det ju aldrig funnits kungar och drottningar på Island. Men man kan också säga att de här berättelserna har varit de första muntliga sagorna här på Island. Argumentet är att de går tillbaka till tiden när de första bosättarna kom hit från Norge för att stanna här. De var ju starka småkungar som sökte sig hit från Norge. En sak som karakteriserar äventyren är att de ofta är lättsamma och enkla även om de innehåller olika slags häxor och onda skurkar och odjur.

---

¹⁴ *Viðburður* betyder "händelse" eller "fenomen". Se *Nordstedts isländsk-svenska ordbok* (Stockholm 1986).

¹⁵ Uttrycket innebär att personerna inte kunde uppfostras och omöjliga att leva med på ett fredligt sätt på grund av att de var avvikande, beräknande tjuvar (Min kommentar).

10. *Kímnisögur* är en slags skämtságor. Det finns naturligtvis inslag av skämt i de andra typerna av folksagor men för den här kategorin så kretsar större delen av berättelsen kring just skämtet. Ett påfallande drag är att samtalsämnet i skämtságorna präglas av omväxling och mångfald.

11. *Kreddur* kan i svenska ha påfallande olika betydelse som *övertro*, *vidskepelse* och *dogm*. Och på isländska finns närbesläktade ord som: *bábyljur*, *hégiljur*, *hindurvitni*, *hjátrú*, *kerlingabækur* och *kredit*. Dessa isländska ord kan ge en antydning om det varierande innehållet i den här kategorin. Sagorna handlar exempelvis om folk som kan se in i framtiden och förutsäga vad som ska hända. Det kan handla om människor eller naturföreteelser som väderfenomen.

1.4 Islänningasagan

Ordet *saga* är ett isländskt ord som har sprits till andra språk som exempelvis engelskan. Begreppet har den isländska betydelsen av *berättelse*, muntlig eller skriftlig, historisk eller fiktiv. De isländska sagorna (isl. *Íslendingasögur*), även kallade *släkt- eller ättesagor*, handlar om islänningar och utvandringen från Norge och släktfejder från tiden för Islands kolonisation (landnám) ca 900-talet till någon generation efter landets kristnande omkring år 1000. De skrevs på pergament under 1200-talet och början av 1300-talet.¹⁶

Islänningasagan är i sin tur en underavdelning av sagalitteraturen på Island vilken innehåller genrer som t.ex. *kungasagor*, och *fornaldarsagor* (fortidssagor). De senare är stilistiskt släkt med islänningasagorna men har mer mytiska inslag som jättar, dvärgar och fabeldjur och handlar om tiden före landtagningen och kristendomen.

Islänningasagorna är anonyma texter som alltså skrevs på Island och utspelar sig också där under de hundra åren från Alltingets inrättande till år 1030 under det skede som brukar kallas sagatiden. Det finns ett trettiotal sagor bevarade där många avsevärt skiljer sig från varandra. Några av de mest kända är *Egill Skalla-Grímssons saga*, *Laxdæla saga*, *Njáls saga* och *Grettis saga*.

---

¹⁶ Uppgifterna i Kapitel I, avsnitt 1.4, som handlar om islänningasagan, är hämtade ur *Nationalencyklopedin*, uppslagsorden "Island" och "Islänningasagor", Band 9 (Stockholm 1992).

Realism och inslag av skarp dialog med minnesvärda repliker är ofta islänningasagens varumärke, som när Þormóðr Kolbrúnarskáld i *Fóstbræðra saga* river ut en pil från bröstet så att delar av hjärtat följer med och suckar: "Kungen har närt oss väl, fet är jag ännu om hjarterötterna."

I "Þorgils saga ok Hafliða" från år 1119, nedtecknad i *Sturlunga Saga*, finns det första skrivna beviset för att islänningar inte bara berättade sagor om folk och familjer utan också fornaldarsagor med inslag av både sanning och fiktion:

Þar var nú glaumur og gleði mikil og skemmtan góð og margs konar leikar, bæði dansleikar, glímur og sagnaskemmtun. [...] Frá því er nokkuð sagt, er þótti lítið til koma, hverjir þar skemmtu eða hverju skemmt var. Það er í frásögn haft, er nú mæla margir í móti og látast ekki vitað hafa, því að margir ganga duldir hins sanna og hyggja það satt er skrökvað er en það logið sem satt er. Hrólfr af Skálmarnesi sagði sögu frá Hröngviði víkingi og frá Ólafi liðsmannakonungi og haugbroti Þráins og Hrómundi Gripssyni og margar vísur með. En þessari sögu var skemmt Sverri konungi og kallaði hann slíkar lygisögur skemmtilegar. Og þó kunna menn að telja ættir sínar til Hrómundar Gripssonar. Þessa sögu hafði Hrólfr sjálfur saman setta. Ingimundur prestur sagði sögu Orms Barreyjarskálds og vísur margar og flokk góðan við enda sögunnar er Ingimundur hafði ortan og hafa þó margir fróðir menn þessa sögu fyrir satt.¹⁷

Och på ett annat ställe i *Sturlunga Saga* kan man läsa att när Sturla Þórðarson var i Norge 1263 för att möta Magnús kungs lagabætis så berättade han en saga kallad *Huldar saga*:

En er menn lögðust til svefns þá spurði stafnbúi konungs hver skemmta skyldi. Þá mælti hann: "Sturla hinn íslenski, viltu skemmta?"
"Ráð þú," segir sturla.
Sagði hann þá *Huldar sögu* betur og fróðligar en nokkur þeirra hafði fyrr heyrt er þar voru. Þrengdust þá margir fram á þiljurnar og vildu heyra sem gerst. Varð þar þröng mikili.
Drottning spurði: "Hvað þröng er þar fram á þiljunum?"
Maður segir: "Þar vilja menn heyra til sögu er hann Íslendingurinn segir."
Hún mælti: "hvað sögu er það?"
Hann svaraði: "Það er frá tröllkonu mikilli og er góð sagan enda vel frá sagt"
Konungur bað hana gefa að þessu öngvan gaum og sofa.
Hún mælti: "Það ætla eg að Íslendingur þessi muni vera góður drengur og sakaður minnur en flutt hefir verið."

---

¹⁷ "Nu var de högljudat glädje och förlustelse god och all slags lekar, både danslekar, brottningar och sagoförlustelse. [...] Det här varit i berättelser, att nu avböjar många och látas som dom inte vet, för att många hålla döljt de sanna och påstod att de som sant är är ljugit men de som ljugit som sant. Hrólfr af skálmarnesi berättade saga frá Hröngviði viking och frá Ólafi liðsmannskonungi och haugbroti Þráins och Hrómundi Gripssyni och många visor med. Men dessa berättelser var Sverri Konung road med och tyckte han dom var roliga dom ljugna sagorna. Aven om män kan följa sina släkt till Hrómundar Gripssonar. Denna sagan hade Hrólfrur sjálv sätt ihop. Ingimundur präst berättade Orms Barreyjarskálds sago och visor mångar och en bra flokk till slutet som Ingimundur hade diktat även om många lärorika män sagt den saga vara sanning." (Min översättning) Se "Þorgils saga ok Hafliða" i *Sturlungasaga*, Bindi I, Ritstjóri Örnólfur Thorsson, (Svart á hvítu: Reykjavík 1988).

Konungur þagði.
Sváfu menn þá af nóttina.
En um morguninn eftir var engi byr og lá konungur í sama lægi.
En er menn sátu að drykk um daginn sendi konunur Sturlu sendingar af borði.
Mötunautar Sturlu urðu við þetta glaðir ”og hlýst betra af þér en vér hugðum ef slíkt
venst oft á.”
En er menn voru mettir sendir dtottning eftir Sturlu , það hann koma til sín og hafa með
sér tröllkonusöguna.¹⁸

I *Danasaga Saxa* (lat. *Gesta danorum* efter Saxo Grammaticus) från ca 1200 skildras Danmarks historia fram till år 1185. Där användar Saxo fornsagor som utfyllnad i de 16 böcker som handlar om Danmarks rikshistoria. Saxo berättar att islänningar här är hans bästa källa till dessa fornsagor:

Eigi má heldur iðja *Íslendinga* gleymast í þögn. Vegna ófrjósemi lands síns eru þeir lausir við óhóf í mat og uppfylla stöðugt skyldur hófseminnar, eru vanir að nota ævina hverja stund til að afla þekfkingar um dáðir annara, vega skrot sinn upp með andlegri dáð. Allra þjóða sögur telja þeir sér því nautn í að þekkja og setja í frásagnir, þeim þykir ekki minna um vert að lýsa afrekum annara en að sýna sín eigin. Fræðasjóði þeirra, fulla af sögulegum sönnunargögnum, hef ég kynnt mér kappsamlega og samið eigi lítinn hluta verks míns upp úr grásögnum þeirra. Hef ég eigi forsmáð að hafa þá mér að ráðgjöfum, sem ég vissi svo þrautkunnuga fornöldinni.¹⁹

På den här tiden kom folk inte från ett ”land” som vi uppfattar begreppet idag utan snarare från en landsdel. ”Sverige” var exempelvis inte mycket större än området kring Stockholm. Och i stället för att tala om ”Sverige” talade man om och identifierade man sig utifrån områden som Norrland, Svealand, Götaland och Skåneland. Frågan kan därmed ställas om vad som egentligen är svenskt eller isländskt i berättelserna. Det

---

¹⁸ ”Men når män lagde sig ner för sömn då frågade en stamnbo kungen vem skulle roa. Då såg han: ”Sturla den islänske, vill du roa?” ”Du bestämmer” säger Sturla. Berättade han då Huldar sögu bättre och roligare än någon annan av dom hade förran hört som där var. Samlades då ihop ved skiljeväggen och ville höra de som hände. Blev där mycket trångt. Frågar drottning: ”vilken trängsle är där ved skiljeväggen ?” En Män säger: ”Där vill män höra en saga som han islänningen berättar.” Hon säger: ”vilken saga är de?” Han svarar: ”Om en tröllkärring stor och är sagan bra jämt bra berättat. Kungen ber henne sluta tänka på de och gå sova. Hon säger: ”Tror jag att den där islänningen en snäll män vara och inte lika beskyldad som sagt här varit.” Kungen var tust. Söv män då natten. Men nästa morgon var de inte lungt och var kungen lika orolig. Men män sätt och drack om dagen når kunden skickar meddelande till Sturla. Sturlas män blev glada ”de finns mer bra i dig än vi tyckte först”. Och när alla män var mätta skickade drottningen efter Sturla och bad han ta med trollsagan.”

(Min översättning) Se ”*Sturluþáttur*” i *Sturlunga Saga II*, Bindi II, Ritstjóri Örnólfur Thorsson, (Svart á hvítu: Reykjavík 1988).

¹⁹ ”Inte får islänningarna sysselsättelse heller glömmas i tyst. På grund av landets ofruktbarhet är dom lösa ved omåttlig het i mat och dryck och uppfylla därför alltid hovsamhetes plikter, är vana ved att använda var stund av sitt liv till att samla kunskap om andras färdigheter, göra upp sitt tap med psykiska dåder. Alla landers sagor tycker dom är njutning att känna och kunna sätta i berättelser, dom tycker inte mindre om vart att beskriva annars dåder än sina egna. Deras rikedom av kunskaper, full av sanna sagodokumentär, här jag sätt mig i ivrig och inte författat liten del av mitt arbete ur deras ryktesagor. Här jag inte förödmjukat att ha dom som mina rådgivare, som jag visste att var mycket bra kunniga fornalden.” (Min översättning) Se ”Formáli” Danakonunga Sögur i *Íslenzk fornrit, Bindi XXXV*, Bjarni Guðnason gaf út (Hið íslenska fornritafélag: Reykjavík MCMLXXXII.).

finns till exempel en debatt om ordet *austmaður* på Island och vilken betydelse det hade i fornsagorna.

På *Vísindavefurinn*, vid Islands universitets hemsida, ställs frågan vad begreppet *Austmaður* betyder. Professor Guðrún Kvaran ger följande svar:

Orðið *Austmaður* var í íslenskum fornsögum haft um menn frá Noregi. Í orðabók Johans Fritznars (*Ordbog over det gamle norske sprog*, I. bindi, bls. 100) er sú skýring við orðið *Austmaður* að það sé notað um menn sem bjuggu í austri og tekur Fritzner fram að Íslendingar hafi með þessu orði almennt átt við Norðmenn. Það kemur heim og saman við notkun þess í sögunum en orðin *Norðmenn* og *Noregsmenn* koma einnig fyrir sem heiti á íbúum Noregs.

Alloft eru menn nefndir í Íslendingasögum sem virðast bera viðurnefnið *Austmaður*. Skilin milli viðurnefnis og almenns auðkennis eru þó oft mjög óljós en í nokkrum tilvikum virðist ljóst að um viðurnefni er að ræða eins og Eyvindur *Austmaður*, Geiri *Austmaður*, Hrafn *Austmaður*, Hávarður *Austmaður* og Þórir *Austmaður*. Fleiri dæmi eru þó um að menn séu sagðir *Austmenn* án þess að um viðurnefni sé að ræða.²⁰

Det finns också en undersökning av Guðmundur M. H. Beck som visar att ordet "austmaður" kan ha många olika betydelser i de isländska sagorna, bl.a. "arbetsman" (isl. "starfsheiti"). I en artikel i *Íslenskt mál* (2005) hänvisar Beck till sin BA-uppsats där han visar att ordet också kan betyda 'vikingur', 'stýrimaður', 'farmaður' och 'skipsverji'.²¹

---

²⁰ "Ordet *Austmaður* användes i isländska fornsagor om män från Norge. I Johan Fritznars Ordbok (*Ordbog over det gamle norske sprog*, I. band, s. 100) är förklaringen av ordet *Austmaður* att det använts om män som bodde i öster. Och Fritzner skriver att islänningar, i allmänhet med detta ord, menat *Norðmenn* (*Nordmän*). Det stämmer bra med ordets användning i texterna. Men orden *Norðmenn* och *Noregsmenn* är också beteckningen på folk som bodde i Norge.

Det händer ofta att män som nämns i islänningasagorna ser ut att ha tillnamnet *Austmaður*. Skillnaderna mellan tillnamn och allmänt kännetecken är mycket osynliga men vid några tillfällen verkar det som att det handlar om tillnamn, exempelvis i fallen: Eyvindur *Austmaður*, Geiri *Austmaður*, Hrafn *Austmaður*, Hávarður *Austmaður* och Þórir *Austmaður*. Men det finns ändå fler exempel av ordet *Austmaður* i allmän betydelse än de som används där ordet betecknar tillnamn." (Min översättning). Frågan på *Vísindavefurinn* var: "Hvað er *Austmaður*?". I svaret ges också hänvisning ges också till annan sekundärlitteratur: "Om detta ämne, se artikel Guðrúnar Kvaran: „Nöfn 'Austmanna' í Íslendingasögum". *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík 1994, bls. 269-276." Se *Vísindavefurinn* 20.7.2001. www.hi.is.

²¹ "Nú mun ek flytja austmenn mína til skips í dag ...", *Íslenskt mál* 27 (2005), s. 41-61 (Íslenska málfræðifélagið: Reykjavík 2006).

Kapitel II *Undersagor*

2.1 Historisk och litterär bakgrund

Den europeisk-orientaliska folksagan uppvisar en rad kategorier. Bland de längre, flerepisodiska genrerna märks undersagan eller *chimären*, vilken i de flesta kulturer bygger på ett konstfullt berättande och kännetecknas av den överkliga ("chimära") värld där den utspelas. Dess orimliga motiv som exempelvis kamp mot övernaturliga motståndare, förvandlingar och magiskt verksamma föremål etc. har av berättare och åhörare uppfattats som vår tids *science fiction*.

Vi känner ingen äldre eller sentida kultur där den saknas. Undersagorna försvann i Sverige som levande muntlig tradition i början av 1900-talet. Den litterära konstsagan har i huvudsak haft undersagan som förebild.²²

2.2 Exempelanalys av några svenska sagor

I det här avsnittet har jag valt att undersöka några exempel på undersagor som finns nedtecknade i Sverige. De är *De tre storgummorna* (Uppland), *Råttan* (Småland) och *Prins hatt under jorden* (Småland).²³

Utgångspunkten för min analys är att utgå från följande fem kriterier:

1. Tema (huvudbudskapet, dvs. vad sagan ytterst vill berätta)
2. Fokuseringen på en huvudperson (vanligen en man)
3. Intrigens raka och kronologiska konstruktion
4. Tretalsupprepningen
5. Det "lyckliga slutet"

Det är inte lika lätt att se meddelanden i undersagorna som i novellsagorna eftersom undersagorna liknar mycket mer äventyr i många fall hellre än något som har någon

---

²² *Nationalencyklopedin*, "Folksaga", Band 6.

²³ Utgivna i *Svenska folksagor*, i urval och med inledning av Jan-Öjvind Swahn (Stockholm 1992).

gång innan hänt en riktig människa. Dom tre sagorna har många gemensamma saker som t.ex. tretalsupprepning och det lyckliga slutet. Det som kommer ofta fram i undersagorna är den onda styvmodern/fadern och det finns ofta tre av något i sagorna; tre bröder, tre systrar, tre olika händelser, tre storgummor, tre önskningsor och så vidare.

Den första sagan som fångade mig var sagan om "De tre storgummorna". Den handlar om en prinsessa som är förälskad i en prins men den gamla drottningen (hans mor) tyckte inte om henne för hon var inte lika duktig i händerna som hon var. Så hon sätter prinsessan på prov att spinna, något som hon vet att hon inte klarar av, men då kommer det fram en gammal gumma med ofantligt stora fötter som hjälper henne spinna och sedan försvinner. Där efter (när drottningen ser) så ger drottningen henne ett annat prov där hon ska väva och då kommer fram en annan gumma med en så ofantligt stor bak. Hon hjälper henne att väva och försvinner sedan. Och för tredje gången får prinsessan prov från drottningen att sy skjortor, men prinsessan kan inte sy, så då kommer den tredje storgumman med en ofantligt stor tumme och hjälper henne att sy skjortorna. De tre storgummorna har hjälpt henne på det villkor att få komma på hennes bröllop.

Så blev det bröllop och sent på bröllopet kommer storgummorna. Kungen frågar vem dessa underliga gäster är och då svarar gummorna en efter en: *"Jag heter Storfota-mor, och jag har så stora fötter, därför att jag har fått spinna så mycket i mina dar."* Kungen svarar att då skulle prinsessan aldrig behöva spinna mer! *"Jag heter Storgumpa-mor, och jag har så stor bak, därför att jag fått väva så mycket i mina dar."* Kungen svarar att då skulle ju prinsessan inte behöva väva mer i sitt liv! Och till slut svarar den sista: *"Jag heter Stortumma-mor, och jag har så stor tumme, för att jag har sytt så mycket i mina dar."*²⁴ Då säger kungen att prinsessan ska då inte behöva sy något mer! Och efter det blev alla lyckliga, men gummorna försvann lika mystiskt som när de kom.

Huvudbudskapet i den här sagan är inte så synligt när man har läst den och många kan se olika budskap med sagorna beroende på hur dom själva tänker. Man kan fråga sig om styvmodern hade någonsin gjort något alls utan låtit storgummorna göra allt åt sig. Men man kan också tänka att det är hennes sons lycklighet och framtid hon tänker på. Man skulle ju kunna missförstå på vad styvmodern egentligen ville med det hon gjorde. När

---

²⁴ "De tre storgummorna", i *Svenska folksagor* (1992), s. 101-106.

man kommer på att storgummorna kände henne och kanske tjänat hos/för henne alla dessa år.

Ett annat budskap i sagan kan vara att en del är inte lika bra på handarbete som andra. Man får olika gåvor i livet. En kan vara bra på att sy, en annan kan vara bra på att väva, den tredje på att spinna och så vidare. Så blir ju yrken till. En tillverkar tyget, den andra syr och den tredje säljer. Personerna i sagan är lika dom vi känner i de flesta sagor vi hör idag. Prinsen och onda styvmodern, prinsessan som vill gifta sig med prinsen och underliga gummor som räddar allt. En saga som skulle passa bra i Bröderna Grimms samling med deras sagor.

”Råttan” är en annan saga där treuppreningen spelar ett stort roll. Budskapen med sagan kan man med god säkerhet säga att den yngste är inte alltid den som är sämst på allt. Det kan vara bra att vara liten ibland. Sagan handlar om en kung som hade tre söner. Två av dom var stora, starka och skrytsamma men den tredje var liten och *”ännu helt späd, och mild och foglig till sitt sinnelag, så han kunde inte försvara sig mot de bägge andra.”*²⁵ När det var tid för sönerna att leta efter giftermål så fick de var sitt guldäpple av kungen innan de gav sig iväg. Två av bröderna satt på fina hästar men den yngste fick ingen så han fick gå. När han hade gått länge kom han fram till en skog som inte hade en riktig väg, så att han satte sig ner för att leka med guldäppet men tappar det så att det rullar bort tills det stannar under en stor rishög, som låg vid stigen. Han letar efter äppet men hittar istället en dörr som ledde ner under jorden. Han gick in och kom in i en jordstuga där allt var fint och präktigt. Men inte hittar han äppet och blir ledsen. Men när han sitter där kommer det fram en liten vacker råtta. Hon går fram till honom och bjuder honom på mat och dryck men han har inte lust. Han ville bara hitta äppet så han kunde gå hem för att inte bli utskälld av sina bröder och far. Råttan säger då till honom att hon skulle gärna vilja hjälpa om hon fick vara hans fästmö. Han accepterar det och råttan hittar då äppet åt honom. Han blir glad, äter med henne och går sedan hem.(1).

Efter en tid vill kungen veta hur duktiga brödernas fastmör är i händerna. Då visste pojken inte vad han skulle göra men till slut går han till jordstugan för att hitta råttan. Hon bjuder honom på mat och dryck men han vill inte ha och berättar för henne varför. Men hon har ett råd åt honom om han lovar att hålla sig trogen mot henne. Pojken lovar

---

²⁵ ”Råttan”, *Svenska folksagor* (1992), s. 42-54.

och då springer hon iväg upp på en sten där hon ropar på alla råttor och ber dom att komma med ett mjölkorn och ur det gör hon *"en bulle så vit som snö och så slät och fin, att man då aldrig sett maken till bakebröd."*²⁶ Då blir pojken glad igen och äter och dricker med henne och går sen hem med bullen.(2) När kungen och bröderna såg bullen blev dom förvånade och var det omtalat i slottet tills det kom den dagen då kungen kallade sina söner till sig igen för att se hur händiga de var. Så de gick iväg igen men pojken blev ledsen och var inte säker på om han skulle gå eller inte men till slut bestämde han sig för att gå till råttan igen. När han kom dit så bjöd hon på mat och dryck men han ville inte äta och berättar för henne hur allt stod till. Och hon sa igen att om han ville vara henne trogen så hade hon ett råd. Han lovade henne att vara det och då hoppar hon upp på stenen igen och ropar på alla råttor och bad dom att föra dit en silkestråd den här gången. Och så vävde hon en väv *"som var vitare än den vitaste snö och finare än den finaste spindelväv."*²⁷ Då blev pojken glad igen och åt och drack och så gick han hemåt igen.(3) Som tidigare blev dom mycket förvånade. Och nu är det som om den stora händelsen kommer för fruarna har nu visat vad de kan och ska då föras till slottet för bröllopet men då är pojken i svår knipa igen. Han går till råttan och i en mycket magiskt betonad händelse förvandlas råttan till en prinsessa, som visade sig vara under en förtrollning.

I den tredje sagan har tretalsupprepnigen blivit till en dramatisk spänning där det händer igen och igen så att sagan bygger upp mycket spänning så läsaren vet att vid den tredje händelsen kommer något nytt att hända. Så sagans intrig går upp och ner med läsaren många gånger innan den slutar på ett lyckligt sätt.

Sagan heter *"Prins hatt under jorden"*,²⁸ och handlar om en prinsessa som har två äldre systrar som gör dom till tre prinsessor i ett kungarike. Den yngsta prinsessan *"var främst, inte bara i skönhet utan ännu mer i godhet och hjärtlag"*²⁹, och kungen älskade henne mer än dom andra två. En dag går kungen till en marknad för att köpa gåvor till sina flickor men den yngsta vill inte ha någonting för hon tycker hon har nog med guld och andra smycken men hon skulle ändå vilja ha dom tre sjungande löven som hon hade hört så mycket om, om han kunde hitta dom åt henne. Kungen säger att han ska göra

---

²⁶ "Råttan", *Svenska folksagor* (1992) s. 47.

²⁷ "Råttan", *Svenska folksagor* (1992) s. 49.

²⁸ "Prins hatt under jorden" *Svenska folksagor* (1992), s. 63-82.

²⁹ "Prins hatt under jorden" *Svenska folksagor* (1992), s. 63.

som han kan för inte hittar han dom på marknaden. Men på väg hem hör han dom tre sjungande löven och när han ska ta dom kan han inte det och en man, som kallar sig Prins Hatt, säger till kungen att det är hans löv och om han vill ha dom så måste han lova att ge honom det första liv han möter när han kommer hem till sin gård. Till slut accepterar kungen och han får ta hem löven men inte blir han glad när det första han ser i gården hemma är den yngsta dottern som han älskar så mycket. Men han hade lovat så han för henne till Prins Hatt dagen efter. Där öppnas plötsligt marken och hon faller ner i en stor sal i jorden och den är så vacker och fin att hon glömmer bort sorgen och lägger sig ner för att sova. Men om natten kommer prinsen och berättar att han har blivit förtrollad av en elak trollkvinna, att han aldrig kunde visa sig för någon människa och därför kunde han bara komma på nätterna och om hon ville vara honom trogen skulle det bli bra till slut.

Innan ett år hade prinsessan fått en liten gosse och tyckte då att hon hade det bra. En kväll då Prins Hatt kommer hem och senare än vanligt berättar han att han hade varit i hennes fars gård och hört att nu skulle kungen gifta sig igen så Prins Hatt bjöd henne att ta med sitt barn på bröllopet men hon måste lova att vara honom trogen. Hon lovade det och gick till festen. Men den nya styvmodern var mycket nyfiken på prinsessans man och frågade och frågade men hon berättade ingenting, så gick det tills kungen såg henne sluta fråga och när festen tog slut åkte prinsessan hem igen till Prins Hatt. Efter ett tag får prinsessan en annan son och då tänkte hon att hon var ännu lyckligare än förut. Tills en afton då Prins Hatt kom hem senare än vanligt igen och berättade att han hade varit i hennes fars gård igen och hört att nu skulle hennes äldsta syster gifta sig och att hon skulle få gå på bröllopet med sina barn om hon ville men hon måste lova att vara honom trogen. Som första gången börjar styvmodern fråga om Prins Hatt men prinsessan ger sig inte och till slut är det kungen som ber henne sluta fråga. När bröllopet var slut åkte prinsessan hem igen till Prins Hatt. Efter en tid får prinsessan en liten dotter (det tredje barnet). Hon tyckte hennes lycka var nu så stor, att hon kunde knappt be om något annat. Och för tredje gången kommer Prins Hatt hem senare än vanligt och berättar att han varit i hennes fars gård och nu var det hennes andra syster som skulle gifta sig (det tredje bröllopet). Och för tredje gången berättar han att om hon ville så kunde hon gå på bröllopet med sina barn om hon bara lovade att vara honom trogen för annars skulle en stor olycka hända dom båda. Det lovar hon och så går hon till bröllopet. Men den här gången så ger hon upp på styvmoderns frågor och hon får henne att berätta allt hon vet

om Prins Hatt, att han varit förtrollad och att inga människor fick se honom. Styvmodern ger henne då en ring som hon kan tända ljus på för att se prinsen medan han sover men hon måste vara försiktig att inte väcka honom. Efter bröllopet går hon hem igen med sina barn och om den natten vaknar hon medan Prins Hatt sover och tänder på ringen men samtidigt som hon tittar på honom vaknar han. På samma gång tystnade dom tre sjungande löven, den vackra salen försvann och prinsen blev blind! (här händer det tre saker). *"illa har du lönat all den kärlek jag hyst till dig. Jag förlåter dig i alla fall, och nu får du själv bestämma, om du vill följa din blinde man eller återvända till din far"*³⁰.

Prinsessan bestämmer sig för att följa Prins Hatt. De går genom skogen för att hitta Prins Hatts tre systrar som dom lämnar ett av sina barn hos men när Prins Hatt skickar henne till systrarnas slott säger han att hans systrar inte kan få se på honom så hon får inte ta med dom från slottet.

När dom kommer till det tredje slottet för att lämna det sista barnet låter prinsessan undan och hans syster följer med henne till skogen för att se på Prins Hatt. Men när hon får se på honom försvinner Prins Hatt upp i luften. Systemen och prinsessan gråter ett tag men så säger systemen till henne att hon skulle kunna gå till ett berg, där en trollkärning som heter Berta som är vis på många ting, för att se om hon kunde ge henne hjälp. Det gör prinsessan och måste hon gå till tre trollkärningar en efter en där den äldsta ger henne tre gåvor, en spinnrock som spinner som nio andra, en härvel som själv härvlar allt det garn som spinnrocken spinner och så till sist en präktig silkespung som alltid var full hur mycket som än togs ur den.

Innan hon kommer på var Prins Hatt är pålagt av en trollkärning och hennes styvdotter. Där får hon ett litet hus att sova i för att vila efter sin långa resa tills hon är redo att gå tillbaks igen men Prinsen får hon inte träffa. Hon gör då det lilla huset upp så med sakerna hon fått och köper den finaste mat hon hittar och bjuder trollkärningen på fest i sitt lilla hus. Och medan dom sitter och äter sätter hon sig ner och börjar spinna på spinnrocken. Trollkärningen blir nyfiken och vill köpa rocken men det vill prinsessan inte men vill byta ut den mot det villkor att få träffa trollkärningens allra käraste. Kärningen tänker länge men till slut går hon med på det villkoret. Dom går hem och kärningen förgiftar för Prinsen så att han sover hårt och prinsessan får då lov att komma

---

³⁰ "Prins hatt under jorden" *Svenska folksagor* (1992), s. 70-71.

och prata med honom men han hör ingenting och kärringen har tvingat sin styvdotter att gömma sig i rummet och lyssna på allt som prinsessan har och säga. Så går det tre gånger. Prinsessan bjuder på fest och tar fram sina gåvor som kärringen vill ha och istället får hon se prinsen. Men den tredje gången så tycker styvdottern att det inte går bra och sviker kärringen och berättar för prinsen att inte dricka den drycken som kärringen kommer med till honom. Den tredje natten gömmer hon sig medans de pratar och prinsen börjar minnas allt igen och så kommer hon med ett råd om att döda kärringen för att bli av med henne.

När man tittar på numret "3" i historien dyker den upp på så många platser i historien och religionen så kanske den hade något mystiskt ställe innan³¹. Om man letar i böcker och på andra platser så finns det massor av saker som har med siffran 3 att göra. Saker som är stora delar av våra liv. Födelse, liv, döden. Början, mitten och slutet. Dåtiden, nutiden och framtiden. Man kan hitta både kulturella och religiösa syftningar. I natur, på jorden och under. I räkningar, numret ett gav tvåan liv ($1+1=2$), tvåan gav trean liv ($2+1=3$) och trean gav alla andra siffrorna liv ($3+1=4$, $3+2=5$, $3+3=6$, $3+4=7$, $3+5=8$, $3+6=9$)³². Historiska, fysiska, religion, myter, kemi, biologi och många fler syftningar³³. Så den är utvecklad från en plats till den andra tills den blir en viktig inspelning i sagor, berättelser och även själva livet.

Huvudpersonerna i sagan kan vara lite olika, fast då finns det fler sagor med män som huvudpersoner än kvinnor men det kan man tolka på olika sätt från hur man tänker på sagan. När den börjar "Det var en gång..." så tänker vi oss det oftast vara huvudpersonen. Men det kan alltså vara en huvudperson som är hjälten och en annan som är offret. I

---

³¹ "3 plays an unmistakably fundamental role in all religions. The second and third power of three are of particular significance, i.e. $3^2 = 3 \times 3 = 9$ and $3^3 = 3 \times 3 \times 3 = 27$, which are regarded as a "strengthening" of the symbolic power of 3. 3 is the basis of numerous systems and ordering schemes; thus, Christianity, for example, has 3 virtues of faith, love, and hope, and alchemy has the 3 basic principles of SULPHUR, SALT and quicksilver (see MERCURY), etc. divine triumvirates are known in many religions, of example in Egypt (Isis, Osiris, Horus), in Hinduism (Brahma, Vishnu, Shiva), etc. Such divine triumvirates often appear in conjunction with HEAVEN, EARTH and AIR (which binds them together). In contrast to this, Christianity has a triune God who is often envisaged as being a unity of three persons (a trinity). As the number of fulfillment of a self-contained entirety, 3 is frequently encountered in fairy tales as the number of tests that one must withstand or riddles that one must solve, etc. in philosophy, the triad or triple-step plays an important role, for example, as the principle of mediation between thinking and being or, as in the case of Hegel, as the principle of dialectical progress (thesis, antithesis, synthesis)." Se Udo Becker, *Element Encyclopedia Of Symbols*, Translated by Lance W. Garmer (Paperback edition 1996, Element Shaftesbury, Dorset - Brisbane, Queensland), s 298.

³² <http://www.crystalinks.com/numerology2.html>

³³ [http://en.wikipedia.org/wiki/3_\(number\)](http://en.wikipedia.org/wiki/3_(number))

sagan om storgummorna tre var det en prinsessa som led för sin styvmors ilska men det var storgummorna som räddade henne så dom var hjältarna och prinsessan var offret. I sagan om Prins Hatt var han kanske en underordnad person i sagan tills prinsessans saga kommer ihop med hans och han lider för hennes missgärningar tills så hon hittar på en trollkvinna som till slut hjälper dom ur klippan. Så personernas roller ändras genom sagan tills dom alla blir lyckliga i slutet. Temat med sagan kan då vara att om man hjälper varandra så blir det tills ens egen lycka också. Dom har alla alltså ett lyckligt slut där prinsen får prinsessan, pojken får den vackraste kvinnan och prinsessan får sin prins. Så om man läser sagorna så blir det väll inte bara dom som blir lyckliga utan många andra också som det visat sig med många sagor som slutar med orden: "och alla levde lyckliga därefter".³⁴

2.3 Isländska versioner av undersagor

Det finns likheter med svenska sagorna og dom isländska fast dom är indelade på olika sätt. Här ska jag prata om två isländska sagor. Den ena heter "Min kära Jóns själ". Den handlar om en gumma som har en man som är lat och orkar inte göra något alls så hon tar hand om allt på deras gård. När hennes man blir sjuk tror hon att han kommer att ha svårt med att komma till himmelriket för han har ju inte varit så duktig. Så hon bestämmer sig för att när han dör så ska hon fånga hans själ i en skinnpåse och sätta den på en resa till himmelrikets dörr för att själen ska få komma in. Hon knackar på dörren och då kommer ut sankte Pétur (peter) ut. Hon hälsar och berättar varför hon kommit och hon ber honom att ta själen med sig in. Men då säger Pétur att han har ju hört om mannen och aldrig var det gott så inte kan han göra det. Gumman blir då sur och frågar Pétur om han redan har glömt hur det blev för honom när han hade förnekat sin gud. Pétur går in och efter en liten stund knackar gumman på dörren igen. Då kom Sankti Páll (paul) ut och igen ber gumman honom att ta själen in till himmelriket. Men inte ville Páll ta in honom och då blev gumman sur och frågade om han hade glömt när han hade blivit förlåten efter att han hade förföljt gud och män men Páll bara stängde dörren som snabbast. Om en liten stund knackar gumman på dörren igen och då kommer Maria ut. Och som förr ber gumman henne att ta själen med in. Men inte vill hon det och då blev

---

³⁴ På engelska finns uttrycket: "*everbody lived happily ever after*". Och på isländska uttrycks det med: "*allir lifðu hamingjusamir til æfiloka*".

gumman ännu argare och frågade om hon hade glömt att då hon hade barn kunde hon inte ens fedra det. Maria går in och stänger dörren. Ännu en gång knackar gumman på dörren och då kommer Kristus själv ut. Då pratade gumman ödmjukt och bad honom att ta in hennes kära mans själ. Men inte ville han det och när han skulle vända om och stänga dörren bakom sig tänkte gumman snabbt, tog skinnpåsen med själen och sparkade den genom dörren och långt in i himmelriket. Det lätte mycket på gumman och gick hon hem direkt. Inte vet vi mer om henne eller hennes mans själ.

Den här sagan kan falla in i gruppen skämthsagor. Men den har det lyckliga slutet och upprepningen som dom andra. Huvudpersonen är en kvinna som vill rädda sin man från sina bekymmer. Temat kan man tolka som en skämthsaga som jag berättade förut eller alltså som en fabel om att alla gör sina fel. Det som gäller är att förlåta. Det finns alltså ingen helt ond eller helt god. Gummans gamla man var ju bara en lat gammal gubbe. Och gumman ville bara göra sin man väl. Och Páll, Pétur, María och Jesús gjorde ju bara som dom trodde var rätt. Så från sina dörrar sätt så var det inget illa dom tänkte på när dom gjorde som dom gjorde.

Sagan av *Gýpa*³⁵ är en annan isländsk saga som faller under undersagoritningen.

---

³⁵ Gýlfi Gíslason, *Gýpa* (Forlagið: Reykjavík 1992).

Kapitel III *Novellsagor*

3.1 Historisk och litterär bakgrund

Som tidigare framhållits så överensstämmer novellsagan i västerlandet med undersagan i stil och struktur, men saknar de övernaturliga inslagen. Den är hos oss inte lika vanligt förekommande som undersagan. Däremot har den en starkare ställning i Främre Orienten. Som välkänt exempel här kan nämnas sagosamlingen *Tusen och en natt* som består av mycket långa berättelser.

Ramberättelsen i *Tusen och en natt* är att den persiske vesirens dotter Scheherazade (*Shahrzâd*) skall tillbringa en natt med kung Shahriâr för att i gryningen avrättas. För att undgå döden berättar Scheherazade en saga för kung Shahriâr. Skickligt väver hon in en saga i en annan, och när gryningen kommer är kungen så spänd på hur det ska sluta att han låter Scheherazade leva ytterligare ett dygn. Hennes sagor varar 1001 nätter, varefter Shariâr kapitulerar och gifter sig med henne.

Kända berättelser ur samlingen är till exempel *Aladdin*, *Ali Baba och de 40 rövorna*, och *Sinbad Sjöfararen*.

Och för att återgå till novellsagan i Europa så är det viktigt att påpeka att den på intet sätt är realistisk. I stället för att som undersagan upphäva naturlagarna så kännetecknas novellsagan exempelvis av följande: 1. Sätter sig över sociala konventioner (*Svinaherden och prinsessans födelsemärke*), 2. Överdriver mänskliga egenskaper (*Griselda, Mästertjuven*), 3. Utgår från osannolika förutsättningar (*Prinsessan i jordkulan*), 4. Framställer olika beteenden (*Så tuktas en argbigga*).³⁶

3.2 Exempelanalys av några svenska sagor

I det här avsnittet ska jag undersöka några exempel på novellsagor som finns upptecknade i Sverige. De är *Den kloka torparedottern* (Södermanland), *Kärringen och*

---

³⁶ *Nationalencyklopedin*, "Novellsaga", Band 14 (Stockholm 1994).

hennes ko, Västgötarna som svalde grodor (Östergötland) och *Prinsessan i jordkulan* (Småland).³⁷

För analysen av novellsagorna använder jag mig av samma kriterier som tidigare:

1. Tema (huvudbudskapet, dvs. vad sagan ytterst vill berätta)
2. Fokuseringen på en huvudperson (vanligen en man)
3. Intrigens raka och kronologiska konstruktion
4. Tretalsupprepningen
5. Det "lyckliga slutet"

En bra svensk novellsaga är till exempel den kloka torpardottern. Den handlar om en kvinna som använder en sådan helt vanlig tankemedel för att få sig och sina ur klander till en bättre plats i livet. Den börjar med att hennes far hittar en mortel av guld utan mortelstöt som han ville ta direkt till kungen men dottern tyckte det inte var en bra idé men fadern lyssnade inte och när han kom till kungen trodde kungen att han hade tagit mortelstöten för sig själv och blev därför nerstoppad i ett hål där varken sol eller måne sken in. Kungen ville sen prova om den dottern verkligen var så klok som fadern berättade och skickade till henne ett meddelande om att hon skulle kunna frälsa sin far ur fångelset om hon fullgjorde vad hon fick sig ålagt.

Hon skulle komma till slottet, men inte om dagen och inte heller om natten, varken åkande eller gående, varken klädd eller oklädd, varken på vägen eller brevid, inte fastande men inte heller mätt.

Allt detta utförde nu torparedottern på det viset, att hon steg upp i dagningen och klädde sig i ett fisknät. Sen band hon fast det vid hornen på en oxe och lät honom släpa henne dit i hjulspåret på vägen, och om morgonen hade hon bara ätit en lök³⁸.

Kungen blev såklart mycket överraskad och förtjust i vad hon hade hittat på, att han inte bara släppte hennes far utan tog dottern till gemål. Därefter händer det att det kommer två bönder till slottet, en man med hästar och en man med oxar. En av hästarna föder ett föl som sen går och lägger sig hos en av oxarna. Och när bönderna kommer och ser fölet börjar dom bråka om vems fölet är. Till slut går dom till kungen och vill att han ska

---

³⁷ Se: *Svenska folksagor*, i urval och med inledning av Jan-Öjvind Swahn (Stockholm 2008) och Tilda Maria Forselius, *Soppa på en spik och andra folksagor* (Stockholm 1990).

³⁸ *Svenska folksagor*, (2008). s.146.

döma i saken men kungen själv tycker att det är ett besvärligt spørsmål och behöver betänketid. Ägaren till hästen gick då till henne och bad henne om råd så att han skulle få sin rätt. Och hon gav honom det rådet att han skulle ställa sig med ett metspö mitt på torra landbacken, så att kungen fick se honom, och så skulle han låtsas att han metade. Så gjorde han och när kungen gick förbi frågade han vad det var för galenskap och mannen svarade snabbt att det vore ju lika lätt att få fisk här som för en oxen att få ett föl. Då gav kungen honom rätt men han visste samtidigt att drottningen hade haft finger i spelet. Han blev mycket förgrymmad och dömde henne till att gå tillbaka till sitt hem och sin tidigare fattigdom. Men han unnade henne dock den nåden att hon skulle få ta med sig som minne det käraste hon ägde i slottet. Då lagade drottningen en stark sömndryck åt kungen, så att han somnade hårt och drottningen tog honom på ryggen och bar iväg honom hem till sin fars stuga. Men när han vaknade visste han inte var han var men dottern berättade allt för honom, att han hade lovat henne det käraste hon tyckte om i slottet och hon tog han till sitt ödmjuka hem. Detta rörde kungen så djupt och han blev så slagen av dotterns klokhet att han tog henne till sig och dom åkte tillbaka båda två till slottet igen.

Här har vi igen inte någon som är helt ond eller otroligt god. Utan bara människor som väljer på grund av vad dom känner till eller tror på. Det som hon gjorde med kungen skulle kanske ha varit misstänkt som något annat än klokhet, för kvinnorna fick ju inte uttala sig så mycket på den tiden så det var mycket märkligt om någon av dom utmärktes som klok. I den sagan kan vi hitta lite av treupprepningen som håller sig ihop med sagans händelser runt dottern som först blir glad när hon förs till slottet och kungen tar emot henne. Så går det ner när hon är orättvis mot kungen och han skickar henne hem igen med en gåva som blir han egentligen och den tredje när han sen accepterar henne och tar henne med sig tillbaks igen.

Två nästa sagor visar på var sitt sätt från kvinnor och från män vad vi skulle kunna kalla för skämtsagor. Det finns inte alltid en direkt budskap med skämtsagor och det är att berätta sagor och ha roligt.

Det var en gång en kärring som hade en ko. Den här kon ska jag äta upp innan jag dör, tänkte gumman, för det är bra kött på kon och sedan får hon och jag sällskap i graven. Gumman tyckte om kon som sin bästa vän. Men det värsta var, tyckte gumman att hon inte visste när hon skulle dö. Hon måste ju veta i förväg att döden skulle komma för att hinna slakta, koka och äta kon. Gumman funderade mycket på detta och frågade folk om råd. En dag sa en karl åt henne:

„Du ska gå upp på berget till den högsta branten. Där ska du ropa: Leva eller dö? Då får du svar.“
 Kärringen gjorde som mannen sa. Hon gick upp på berget och ropade över dalen:
 „Leva eller dö?“
 „Dö.“ Svarade ekot.
 Då skyndade sig kärringen hem och gick med kon till slakt. Sedan satt hon vid grytan och kokade kött dagarna i ända. Hon åt och åt tills det var bara ben kvar av kon. Och så la hon sig i sängen och väntade på att dö. Men inget hände. Hon dog inte. Då sprang hon bort till karlen och frågade hur det kunde komma sig.
 „Hur ropade du?“ Frågade han.
 „Leva eller dö.“ Sa kärringen.
 „Ja, det var galet.“ Sa mannen. „Du skulle ha ropat: Dö eller leva?“
 Då fick kärringen bråttom till berget igen.
 „Dö eller leva?“ Ropade hon.
 „Leva.“ Svarade ekot.
 Bedrövad gick kärringen hem. Hon lever än i dag, den gumman och tänker på sin ko.³⁹

För det första så kan ju ingen vanlig människa äta upp en hel ko, så vilken är berättarens mening med det? Och alltså går hon till en man för att berättaren vill att vi ska veta att dom vet mer och för mer så ljuger han åt henne något dumt och hon tror på det så ska vi få den känslan av sagan att kvinnor egentligen är dumma och tror på vad som helst och vad som är berättat för dom. *Västgötarna som svalde grodor* är en saga som får oss att tänka på ett annat sätt.

Det var en gång två västgötaknallar, som var ute och gick med sina varor. En dag, när de vandrade vägen fram tillsammans, fick den ene syn på en liten groda, som hoppade över hjulspåren.

„Hör du, bror lille, ser du den däringa lilla hoppetossan?“ sa han till den andre.

„Jaa, jag ser väl den“ sa den andre.

„Hör du, bror lille“ sa den förste, „om du sätter i dig henne levandes, med hull och hår, ska du få en hel riksdaler utav mig!“

Ja, vad gör inte en västgötare för pengar. Den andre, han böjde sig ner efter grodan, fick upp den och stoppade den med stort besvär in i munnen. Grodan sprattlade ju värre, och den var minsann inte god att svälja. Han stod där och svalde och svalde, men dessbättre var ju grodan hal och slirvig och äcklig och dan, så till sist så slank den ner dit den skulle. Västgöten fick sin riksdaler, och de forstsätte sin vandring.

Efter en liten stund kom där en liten groda hoppande över vägen igen.

„Hör du, bror lille“ sa den, som nyss hade svält en, „ser du den däringa lilla hoppetossan där?“

„Ja, jag ser väl den“, svarade den andre.

„Hör du, bror lille, om du sätter i dig den där grodan levandes, med hull och hår, så ska du få en riksdaler utav mig!“

Ja, tänkte den andre, kunde kamraten, så kunde väl han. Och det hade gjort honom rätt ont om den där enkronan. Så han fick upp grodan från vägen och in med den i munnen, och så stod han där i sin tur och försökte att få ner den i magen.

Han hade samma sjå som sin kollega, men även den här grodan var hal och slirvig och äcklig och dan, så till slut slank den ner dit den skulle. Och så fick han sin riksdaler tillbaka. Men då gick det plötsligt upp ett ljus för de bägge västgötaknallarna. De såg på varandra en stund, och sen sa de på en gång:

„Hör du, bror lille, vad hade vi egentligen för nån glädje utav den här affären?“

Och det kunde man ju fråga sig.⁴⁰

---

³⁹ ”Kärringen och hennes ko” Forselius, *Soppa på en spik och andra folksagor*, s. 43.

Jo den har egentligen ingen budskap först när man läser den men man kanske kan tänka efteråt att kanske den ville berätta för oss att man ska kanske inte göra vad som helst för det man erbjuds, man kan bli besviken. Eller då kanske skriven av en man från Skåne eller någon från Jämtland att skriva om Västgoterna som han tycker är dummare och girigare än dom själva i deras län/landsdel, män indelades ju efter vilken landsdel dom bodde i och att skoja med varandra var ju ett stort projekt och är än idag. Idag finns sådana sagor mellan folks olika yrken också. Huvudpersonerna i dom två sagorna är i båda tillfällen inte dom mest skarpa människorna eller stora hjältar men dom kan ha haft lika mycket påverkan som fabel i den tiden för folk att lära sig vad de skulle göra och inte göra. Och vi har både män och kvinnor så det påverkar båda könen så inte strider dom mot varandra. Fast att kvinnor egentligen hade mindre roll i sagan var de alltid en och en som gjorde sitt för att hålla uppe kvinnan i historien.

3.3 Isländska versioner

På Island för kristendomen var liv med troll och andra naturpersoner mycket vanligt utan att vi ser att det finns saker som händer som vi ser att inte håller till människans krafter. Kollfreyja og Vöttur är en bra isländsk novellsaga som var en lite övernaturligt stark kvinna och bor på en bondgård. Hon är större och stakare än någon kvinna man vet om men ändå ser hon ut i sagan att vara bara en vanlig kvinna i hennes medboende ögon i dalen. Sagan handlar om en kvinna som är likare män än kvinnor i växten och styrka. På nästa bondgård bor Vöttur som var en rik man. Sagan händer en dag när alla bondar i länet går ut för att fiska när det blir dåligt väder. Medan männen roar 12 tillsammans på en båt sitter Kollfreyja ensam på ett skepp. Nu börjar alla roa till landet innan vädret blir värre men det är långt och till slut är det bara Vöttur och hans män och Kollfreyja kvar på sjön. Vötturs män börjar bli trötta tills dom inte orkar roa mer och då bjuder Kollfreyja dom att binda båten vid hennes skepp och hon roade med båda till strand och drar båten med en hand och skeppet med den andra och drog dom sen upp på stranden. Efter det gick dom hem och Vöttur till sitt. Vintern kom och gick och om våret när Vöttur pratar med Kollfreyja och frågar henne om det vore något som han kunde göra för henne för att hon hade räddat hans liv. Jo säger hon. Och ber hon Vöttur

---

⁴⁰ "Västgötarna som svalde grodor", *Svenska folksagor* (2008), s. 365.

att ge henne en väv för ett par sjövantar⁴¹. Jo det gör Vöttur och ger henne 30 "álnir"⁴² och ber henne berätta om det inte blir något. Lite senare träffar Vöttur henne igen och då berättar hon att väven inte var något. Det fattades i alla tummarna. Gav Vöttur henne då 6 álnir till.

Förutom det vi läser ur sagan av Kollfreyjas styrelse så finns det inga övernaturliga makter. Kollfreyja är bara visad som en del av andra män fast hon ser ut att vara lite ovanligare än andra på kusten. Som är en stor del av novellsagan. Utan dom synliga makterna får hjälten/huvudpersonen det hon behöver för att få fram sina saker. Den här har det lyckliga slutet.

En annan bra isländsk novellsaga är sagan om "*Bergþór í bláfelli*". Den sagan handlar om en man med namnet Bergþór. Sagan börjar att säga "*Bergþór hete en man som bodde i en grotta i Bláfelli*"⁴³. Fast det är han, en man av magisk styrelse, är han sorterad som en annan man i sagan. Och senare i sagan säger också att han är en jätte för att Hít har bjudit alla jättar på fest. Det finns där nästan ingen magi. Bergþór, hans kvinna och andra av deras folk är bara där som del av naturen eller livet. Sagan berättar om Bergþór som lever på tiden när Island var på väg från asatron till kristendomen. Men Hrefna, hans fru, tyckte inte om kristendomen och att titta över kristensmännens hus och flyttade därför iväg men Bergþór stannade kvar. Och efter det träffades dom bara då och då vid en å dit dom ofta gick för att fiska.

En dag när Bergþór är på väg hem från sin resa träffar han på en bonde som han ber att ge sig att dricka. Det gör bonden och istället gör Bergþór ett hål i ett berg för bonden att gömma "sýru" i, men säger samtidigt att om han inte ville använda hålen skulle något hända på hans gård. Dom går sedan sina vägar. När dom träffar varandra på vägen sen hade Bergþór blivit gammal och berättade för bonden att han skulle vilja välja en stad för att bli begravd i och ber bonden att ta hand om sig och bära sig til platsen när han dör och för det skulle han få äga det som fanns i hans tepott vid hans säng.

---

⁴¹ En slags vantar som här fyra tummar en på var sida. Om man hade fingrar i två som man hade vanliga vantar på så fanns de extra två tummar på andra sidan av vantarna så att om dom tummarna blev våta eller nåt kunde man vanda om vanten och sätta fingret i den andra tummen på vanten.

⁴² "áln" är ett mål som fanns förr i tiden. Fet är ett annat mål som målas med föterna, langden från tå till hål. Så 1 "áln" är 2 "fet" eller 30 cm. 36 "álnir" ger os då 180 cm.

⁴³ "*Bergþór í bláfelli*" *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri*, Bindi I(1954-61).

Dom svenska och isländska sagorna har ju det gemensamt att inte innehålla magi och det finns ingen slags ond känsla i dom sagorna. Dom är bara berättelser av folk som går från en plats till den andra och kanske med sin saga ger oss någon slags budskap på vägen som vi måste sen för oss själva bestämma vilken slags budskap det ska vara om det finns en. Vi vill ju inte tänka oss att alla kvinnor är så dumma som den gumman, så vi får hitta på sagor från kloka tjejer också. Som bröderna Grimm gjorde, Sturla och Saxi, så om det är något som inte finns så kan vi väll komma på det och det är vad vi har missat genom åren att länken mellan sanning och saga har blivit så liten att man ser inte var den slutar och den andra börjar så vi får bestämma oss själv var den ska vara utifrån vad vi själva tycker och tänker och vad tiden har lärt oss.

Kapitel IV *Påverkan*

Det här kapitlet handlar om likheter mellan olika sagor i Sverige och Island på olika teman som män och kvinnor, det goda och det onda, hið heiðna og hið kristna. Varje saga har en sensmoral och är en del av det samhälle och den tid den berättas i.

Det som minnst har varit talat om är författaren. Är den kvinna som skriver om män, män som skriver om kvinnor, västgoter om östgoter eller om andra makter som älvor, jäntrar och spöken. Utifrån dessa kan sagans betydelse vara olika. Det första exemplet handlar om *Den dumma kärringen Aluta*⁴⁴. Den dumma kärringen Aluta är en saga om en kvinna som är hemskt dum. En gång skulle hon gå till stan för att sälja ett par oxar som inte gick så bra så männen som ville köpa bad henne följa med hem för att få pengarna, men när hem kom stoppade dom henne i en holk med tjära och sedan rullade de henne i tjäran och släppte henne sen hem. När hon kom hem var hon inte säker på om hon var en fågel eller sig själv. När hon berättade för sin gubbe tänkte gubben att det var tid att gå sin väg och sa att om han någonstans i världen fick se någon så dum kärring som hon skulle han komma tillbaka annars fick hon aldrig se honom mer. På vägen träffar han två kvinnor som försöker bära ut mörkret ur en fönsterlös stuga för att sen bära in ljuset. En gumma och en gubbe där gumman sydde skjortor åt sin man men inte kunde göra hål för huvudet så hon slog honom med en hammare i huvudet för att få på honom skjortan. Han gör ett fönster för gummorna, han klippte hål för huvudet. Och nu tänkte han sig gå hemåt för nu hade han sett någon men då kommer han till en grop där några kärringar sitter med sina ben i gropan för dom inte kunde få upp sina fötter för dom visste inte vilka ben var sina. Så han tar fram en björkvidja och slår i högen och alla sprang upp med var sina ben. Och nu såg han att inte hans kärring var värre än andras så han gick därför raka vägen hem. Kärringen blev mycket glad över att han kom.

- Jag har varit så redig medan du varit borta ,sa hon. Om inte annat, så har jag sått.
- Vad har du sått då? Frågade gubben.
- Jo, svarade hon, jag har sått saltet som stod på vinden.⁴⁵

---

⁴⁴ Waldemar Liungman *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*, Band I (Lindfors bokförlag AB: Stockholm 1949), s. 460.

⁴⁵ "Den dumma kärringen Aluta" *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*, Band I (1949), s. 461.

Så finns flera sånna liknande sagor. En är om en gumma som skulle sälja en ko och en tupp. Hennes man säger till henne att hon ska få fyrtio riksdaler för kon och en riksdaler för tuppen, men hon tog fel och begärade en riksdaler för kon och fyrtio för tuppen. Hennes man blev inte glad med det såklart så han går iväg för att se om det fanns någon dummare än hon. Som i förra sagan kommer han till ett hus utan fönster men istället för gummorna som i den första så finns alla husets invånare som sysselsatt med att försöka bära in solskenet. Och som i förra sagan kommer han på en kvinna som hade sytt en skjorta åt sin man men inte kommit på att göra hål för huvudet och höll på med ett klapprä och slog den mot mannens huvud. Till sist kommer han till en kyrka där en man har hängt upp ett par byxor och försökte hoppa i dem från tornet. När han hoppade lyckades han få in ett ben i byxorna och ibland inget. Bonden lär honom att ta på sig ett par byxor och fick mycket med pengar i lön för hjälpen. Efter det gick bonden hem igen och sa till sin gumma. ”- *Ute i världen är folk tusen gånger dummare än du och nu har jag fått bra betalt för både kon och tuppen*“.⁴⁶

I den ena sagan handlar det bara om dumma kvinnor men i den andra har det ändrats till både kvinnor och män. Här på Island finns ett par sagor om 3 bröder som nämns *Bakkabræður*. Dom är lika dumma som den Aluta kärringen och folket i sagorna och i dom händer egentligen samma saker i två av dom många sagor som finns om dom. Dom bygger ett hus där alla fönster fattas, dom sätter sig ner för att vila men vågar inte stå upp för att ta fel fot.

Eitt sinn voru bakkabræður á ferð allir í ungdæmi sínu; settust þeir þá niður að hvíla sig og sátu svo lengi unz annan ferðamann bar þar að. Hann spyr þá því þeir sitji þarna. Þeir segjast ekki geta staðið upp, því þeir þekki ekki sundur á sér fæturna. Maðurinn bauðst til að hjálpa upp á þá og barði með stafnum sínum á alla fæturna. Var þá hver þeirra fljótur að þekkja sína fætur og standa upp.⁴⁷

Einu sinni fóru bakkabræður að byggja sér húskofa. [...] Nú gengur þeim vel að refta húsið og þekja, en þá er sá ókostur við að koldimmt er í húsinu. Þetta þótti þeim slæmt og vissu ekki hvernig úr skildi ráða. Þá segir einn þeirra: „Eiríkur, Þorsteinn, Gísli, Jón⁴⁸, ég

---

⁴⁶ "Den dumma kärringen Aluta (den dumma bondhustrun)" *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*, Band I (1949), s. 462.

⁴⁷ "En gång i sin ungdom var Bakkabröderna på resa. Och när de satt sig ner för att vila, och suttit en lång stund, kom en annan man, som också var ute på resa, fram till dem. Han frågade varför de satt där. De svarade att de inte kunde resa sig upp för att de inte kände igen sina egna fötter. Mannen erbjöd dem sin hjälp och slog med sin stav på deras fötter. Och på en gång kände de igen sina fötter och kunde stå upp." (Min översättning) Se *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri*, Bindi V. s. 387.

⁴⁸ Bakkabröderna var fyra stycken men eftersom de inte visste vem som var vem och vem av dem som var död, upprepade de alla fyra namnen när de pratade med varandra.

sé ráð við þessu: sækjum okkur sorptrog heim og berum myrkrið út og sólskinið inn í staðinn.“ Gera þeir nú svo; gekk svo lengi dags að ekkert birti í húsinu. Kom þar þá maður og spurði hvað þeir væru að gera; þeir segja honum eins og var. Bauðst hann þá til fyrir kaup að koma birtu inn í húsið; taka þeir því þakksamlega. Sker hann þá glugga á húsið; kom þá í það nægileg birta.⁴⁹

Däremot fanns bara en saga där kvinnor talar om hur dumma sina män är.

Det var två gummor som hade mycket dumma män. En gång höll de vad om vem som kunde narra sin bäst. När den ena mannen en dag var litet krasslig och låg till sängs så inbillade hans hustru honom att han var död. Och han var så dum att han till sluts trodde henne och la sig till en kista och se'n redde hon till och bjöd till begravning. Då blev också den andra hustrun och hennes man bjudna. När han hade klätt av sig och skulle ta på sig andra kläder till begravningen så inbillade hans hustru honom att han redan var klädd. Han trodde henne och följde med till begravningen i bara skinnet. Och se'n körde de till kyrkogården och kistan var det verkligen ett litet hål och plötsligt fick han se sin granne som var med begravningsföljet alldeles naken. Då kunde han inte hålla sig längre utan slog till ett gapskratt. Men ett lik som skrattade kunde de ju inte begrava och så for alla hem igen.⁵⁰

En del av den sagan kan man känna från *Kejsarens nya kläder* som han egentligen inte såg. Men som vi ser så spelar det ibland roll och ibland inte om det är kärringar eller gubbar som är dumma. Man kan tänka sig att den första sagan om Aluta kunde ha varit berättad av en man som ville visa hur dumma kvinnor egentligen är men när man läser den andra får man en annan tanke eller alltså att du kanske sitter uppe med en dum man eller kvinna men du kan alltså alltid hitta någon som är dummare så du får vara lycklig med vad du har. När vi läser sagorna måste vi tänka på var den kommer ifrån och vem som kan ha skrivit den. Folksagor alltså verkar ha ändrats mycket efter vad man egentligen ville säga med sina sagor eller alltså till vem dom berättades för. Det samma kan man säkert säga om sagor som handlar om kloka killar och tjejer. Där till kan man nämna sagan om torpedottern där en torpemans dotter lyckas bli drottning av sin klokhet. En annan saga är den isländska sagan om "*Sálin hans Jóns míns*"⁵¹ där gumman hjälper sin man och samtidigt avslöjar hon himmelrikets män som inget bättre

---

⁴⁹ "En gång skulle Bakkabröderna bygga sig en hydda [...] Nu går de bra för dem att bygga och sätta tak på huset, men det felet var att det blev helt mörk i huset. Detta tyckte de var dåligt och visste inte vad de skulle göra. Då säger en av dem: "Eiríkur, Þorsteinn, Gísli, Jón, jag ser hur vi ska råða bot på detta: vi ska hämta hem en soptunna med vilken vi kan bära ut mörkret ur huset och bära in solsen i stället." Så gjorde de; och det gick en lång tid men inget ljus kom in i huset. Det kom då dit en man och frågade vad de höll på med; de berättade hur det var. Han erbjöd då sin hjälp mot betalning för att få ljus i huset; och det erbjudandet tog de emot med tacksamhet. Han skär då upp fönster på huset; och så kom det då in lite ljus i huset." (Min översättning) Se *Íslenskar þjóðsögur og ævintýri*, Bindi V, s. 387.

⁵⁰ "Vem har den dummaste mannen?", i *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*, Band I., s. 464.

⁵¹ Gýlfi Gíslason, *Sálin hans jóns míns* (Forlagið: Reykjavík 1992). Se också den svenska översättningen "Min käre Jons själ" i *Sagor och Sägner från island*, Översättning till svenska: Christina Engblom (Almenna Bókafélagið: Reykjavík 2007), s. 75-76.

människor än hennes män om man kan säga så. Det finns andra sagor som delar med sig saker som får oss att tänka på hur vi kan bestämma om den antingen är isländsk eller svensk eller jo från vilket land som helst nästan som förs från en vandrare till den nästa och från familj till familj år efter år. Där har vi till exempel sagan om *Gýpa*⁵² från Island och sagan *Den matfriska kärringen*⁵³.

En sak som äntligen har påverkat våra folksagor är asatron och sen senare kristendomen. En sak som jag tror inte går att släppa. För att det finns en stor skillnad på sagor som fanns förr och efter kristendom på Island och i Sverige. Allt det som kom från naturen var bara en del av tron på Ásarnas tid men när vi vänder oss till kristendomen blir alla troll och djur och magi till av det onda. Det finns en del sagor från Island och Sverige där trollen och andra makter inte alls är onda och även där männen blir elaka mot jättar som annars inte skulle ha gjort dom något alls. Där får namnas sagan *Pojken som åt i kapp med jätten*⁵⁴, där jätten är dum och pojken som hittar honom i skogen bestämmer sig för att utnyttja jättens dumhet för sitt eget nytta/fördel. Men det finns många sagor från Island där troll och män lever i fred och hjälper varandra. Såsom *Kolfreyja och Vöttur* sagan som jag skrev om tidigare, *Mastern av skrúður och pastorns dotter* och *Bergþór jätten av Bláfell*.⁵⁵

---

⁵² Gylfi Gíslason, *Gýpa* (Forlagið: Reykjavík 1992).

⁵³ "Matfriska kärringen", i *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*. Band I, s. 583.

⁵⁴ Jan-Öjvind Swahn, *Svenska folksagor* (Bonnier Fakta Bokförlag AB: Stockholm 1986), s. 153.

⁵⁵ "The Master of skrúður and the Pastor's daughter" och "Bergþór the Giant of Bláfell", i Jón R. Hjálmarsson. *A traveller's guide to Icelandic folk tales*, Translated by Anna Yates (Forlagið: Reykjavík 2008), s. 125 -127; 192- 195.

Avslutning

I den här uppsatsen har jag gjort ett mer ingående studium av de svenska folksagorna och deras tradition och genrer. Jag blev intresserad eftersom jag känner till många sagor från min uppväxt här på Island. Och därför ville jag undersöka olika typer av folksagor i Sverige men också jämföra likheter och olikheter mellan de svenska och de isländska versionerna.

Ju mer jag läste desto mer nyfiken blev jag på hur sagorna en gång i tiden insamlats och förtecknats i olika genrer. Flera sagor hade gemensamt innehåll och ibland kunde de, nästan ord för ord, likna varandra även om de berättats i olika länder.

Det var inte så länge sedan som jag satt i min mormors och morfars knä och fick höra sagor och sägner och dikter. Då var den muntliga traditionen fortfarande levande. Men nu, efter bara 20 år, så har mycket förändrats. I dag är det en annan tid. Äldre personer använder inte, i samma utsträckning som tidigare, sagor och berättelser för att lära barn om liv och kultur.

I kapitel ett tog jag upp den svenska folksagan och redogjorde för dess historiska och litterära bakgrund i Europa. Jag gav exempel på olika genrer och jämförde dem sedan med de olika typer av isländska folksagor som finns nedtecknade och som är mycket olika de svenska, speciellt med avseende på huvudkaraktär. För att inget missförstånd skulle uppstå kring begreppet "saga". Avslutades kapitlet med en beskrivning av de specifika isländska sagorna (isl. Íslendingasögur), även kallade släkt- eller ättesagor, vilka handlar om islänningar och utvandringen från Norge och släktfejder från tiden för Islands kolonisation (landnám) ca 900-talet till någon generation efter landets kristnande omkring år 1000. Syftet var att göra klart att dessa utgör en helt annan genre än folksagorna.

I kapitel två koncentrerade jag mig på att analysera de så kallade undersagorna. De svenska folksagorna delas för det mesta in i två genrer: undersagor och novellsagor. Undersagorna har fler magiska och övernaturliga inslag än vad novellsagorna har. Det kan innebära att de ibland upplevs som lite förbryllande. Medan de svenska sagorna domineras av de här två genrerna så delas de isländska folksagorna upp i en mångfald av grupper baserade på vem som det berättas om, exempelvis: sagor om jättar, kvinnor

eller män, präster, djävulen eller gud. I min analys av undersagan visade jag på sagans fokusering på en huvudperson och på hur intrigen följer en sträng schematisk ordning. Den trefaldiga upprepningen, händelsernas kronologiska följd och sagans lyckliga slut är andra specifika drag. Min slutsats är att det inte var lika lätt att se budskapet i undersagorna som i novellsagorna. Detta kan förklaras med att undersagorna innehåller mer av oförklarliga händelser - den lilla prinsessan kan exempelvis inte sy och därför kommer det fram en gammal gumma med ofantlig stor tumme. Och hon försvinner lika snabbt som hon kom. Och vi får aldrig reda på varifrån hon kom. Detta grepp får man acceptera i den här genren.

När man läser genom så många sagor på kort tid som jag gjort kan man också se att man kanske inte alltid får tänka på samma sätt för varenda saga, vilket jag kommenterar i kapitel tre där jag genomförde några exempelanalyser av de svenska novellsagorna och jämförde dem med några isländska versioner, enligt samma kriterier som min analys i kapitel två av undersagan. Slutsatsen är att berättelsen inte alltid bara är uppbyggda kring en enda hjälte och en person i nöd. Eller att det bara finns en ensidigt god eller ond person - de "onda" karaktärerna visar sig inte alltid vara så onda som man först tänker sig. Men det "goda" segrar ändå alltid på slutet. Detta kan visas i sagan om pojken som åt i kapp med jätten. Den får oss att fundera på om det lyckliga slutet verkligen var lyckligt. I början av sagan är allt egentligen bra - jätten är nöjd med sitt och gör inte den lilla pojken något illa. Kanske är det den lilla pojken som gör jätten illa - någon som egentligen bara ville vara ifred.

I det fjärde och sista kapitlet försökte jag så visa på några faktorer som har påverkat sagorna genom tiderna och jämföra några sagor från Island och Sverige med varandra. Jag tycker mig se att berättaren spelat en stor roll. För vi kan anta att en saga berättad av en 24 årig kvinna och en 62 årig man har olika karaktär. Och ännu mer kan deras olika bakgrund ha påverkat hur och om vad de berättar. Om vi går till vår egen tid så skulle en person som vuxit upp ute på landet på en bondegård på Island aldrig kunna skriva trovärdigt om det som händer i Reykjavik eller exempelvis i Stockholm. Som argument kan jag nämna några faktorer som sannolikt har påverkat sagornas utformning på sin tid: religion, kultur, lagstiftning, bostad, land och kön. Jag vill sluta den här uppsatsen med att citera en svensk saga:

En gosse gick på en väg. Där hittade han ett skrin. Skrinet var låst. Se'n han hade gått ytterligare ett stycke hittade han en nyckel.
- tänk om den passade, sa gossen och satte skrinet på en sten och så stack han nyckeln i nyckelhålet. Knack sa det och skrinet gick upp. Kan någon gissa vad som fanns i skrinet? Jo, en svans, och hade svansen varit längre så hade sagan också varit längre.⁵⁶

Berättelsen ger oss en idé, i form av en liknelse, om hur sagorna ständigt förändras och formas av sina berättelser i olika tider och miljöer.

---

⁵⁶ "Sagan var inte längre", i *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*. Band I, s. 599.

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

Davíðsson, Ólafur, *Íslenskar þjóðsögur*, Bindi I-IV (Reykjavík 1978)

Forselius, Tilda Maria, *Soppa på en spik och andra folksagor* (Stockholm 1990)

Gíslason, Gýlfi, *Gýpa* (Forlagið: Reykjavík 1992)

Gíslason, Gýlfi, *Sálin hans Jóns míns* (Forlagið: Reykjavík 1992)

Hjálmarsson, Jón R., *A traveller's guide to Icelandic folk tales*, Translated by Anna Yates (Forlagið: Reykjavík 2008)

Íslenskar þjóðsögur og ævintýri, Bindi I-VI, Safnað hefur Jón Árnason, Ný útgafa Árni Böðvarsson og Bjarni Vilhjálmsson (Bókaútgáfan prentsmiðjan Hólar HF: Reykjavík 1954-61)

Liungman, Waldemar, *Sveriges samtliga folksagor i ord och bild*, Band I och II (Lindfors bokförlag AB: Stockholm 1949)

Sagor och Sögner från island, Översättning till svenska: Christina Engblom (Almenna Bókafélagið: Reykjavík 2007)

"Sturlubáttur", i *Sturlunga Saga II*, Bindi II, Ritstjóri Örnólfur Thorsson, (Svart á hvítu: Reykjavík 1988).

Svenska folksagor [1959], i urval av Jan-Öjvind Swahn (Stockholm 2008)

Svenska folksagor [1959], i urval och med inledning av Jan-Öjvind Swahn (Stockholm 1992)

"Þorgils saga ok Haflíða", i *Sturlungasaga*, Bindi I, Ritstjóri Örnólfur Thorsson, (Svart á hvítu: Reykjavík 1988)

Sekundärlitteratur

Becker, Udo, *Element Encyclopedia Of Symbols*, Translated by Lance W. Garmer (Paperback edition 1996, Element Shaftesbury, Dorset – Brisbane, Queensland)

Engblom, Christina, "Förord" i *Sagor och sägner från Island*, Svensk översättning från isländska: Christina Engblom (Almenna Bókafélagið: Reykjavík 2007)

Folkdikt och folktro, Red. A B Rooth (Stockholm 1978)

Guðnason, Bjarni, "Formáli" Danakonunga Sögur, *Íslensk fornrit*, Bindi XXXV (Hið íslenska fornritafélag: Reykjavík MCMLXXXII)

Leandoer, Kristoffer, "Förord", Svenska folksagor [1959], i urval av Jan-Öyvind Swahn (Stockholm 2008)

Nationalencyklopedin, "Folksaga", Band 6 (Stockholm 1991).

Nationalencyklopedin, "Island", "Islänningasagor", Band 9 (Stockholm 1992).

Nationalencyklopedin, "Konstsaga", Band 11 (Stockholm 1993)

Nationalencyklopedin, "Novellsaga", Band 14 (Stockholm 1994).

Nordstedts isländsk-svenska ordbok (Stockholm 1986)

"Nú mun ek flytja austmenn mína til skips í dag ...", *Íslenskt mál* 27 (2005), s. 41-61 (Íslenska málfraeðifélagið: Reykjavík 2006)

Svenskt Litteraturlexikon, "Ballad" (Lund 1970)

Svenskt Litteraturlexikon, "Folksaga" (Lund 1970)

Svenskt Litteraturlexikon, "Göticism", "Götiska förbundet" (Lund 1970)

Swahn, Jan-Öyvind, *Svenska folksagor* (Bonnier Fakta Bokförlag AB: Stockholm 1986).

Webbmaterial

Kvaran, Guðrún: "Nöfn 'Austmanna í Íslendingasögum", *Sagnaþing helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994* (Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík 1994, s. 269-276.). Se *Vísindavefurinn* 20.7.2001 www.hi.is

"Huldufolk" på <http://www.paranormal.se>

[http://en.wikipedia.org/wiki/3_\(number\)](http://en.wikipedia.org/wiki/3_(number))

<http://www.crystalinks.com/numerology2.html>